

kiképzése első sorban és azután megvalósítása, a mennyire erőnkől kitelik, annak az áldásos mozgalomnak, a mely az általános művelődésre törekszik.

MISKOVITS FERENCZ.

IRODALOM.

Dr. Pauer Imre: A lélektan alaptanai. Negyedik átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 1900, Franklin, 202 l. Ára 2 kor. 60 fillér.

A véletlen úgy akarta, hogy azon időben, midőn Pauer Imrénnek, a budapesti tudományegyetem tanárának legujabban megjelent könyvét* olvastam, szemembe ötlött a «Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie» című folyóirat 1899. évfolyamának egyik füzetében megjelent bírálat a jelenlegi francia philosophia három képviselőjének nem régen napvilágot látott munkájáról. Szól pedig e bírálat *Desduits*-nek az erkölcsi és államtudományok párisi akadémiajától (Académie des Sciences morales et Politiques) megkoszoruzott, «*La Responsabilité Morale*», továbbá *Fulliquet*-nek «*Essai sur l'Obligation Morale*» és a svaiczi *Naville*-nek szintén Párisban kiadott és immár 2-dik kiadást ért «*Le Libre Arbitre*» című művéről.

Mindhárom rokontárgyat ölel fel és a philosophia velejébe, legmélyebb problémáiba, az erkölcsi felelősség, kötelesség, szabadság kérdéseibe akar behatolni, segélyül vevén a psychologia, metaphysika és általán a philosophia egész birodalmának eszközeit. Siettem megszerezni e műveket, mert nem akartam elhinni, hogy a philosophiát mindig sok szellemmel és nem csekély önállóságra valló gondolkodással ápoló francia nemzet szellemi világában, a philosophiát művelő körben oly hátramaradottság lehetséges, milyent nevezett bírálat e három műnek szemébe vág. Nagy érdeklődéssel kezdettem mind a hármat elfogultság nélkül tanulmányozni, mi közben engem is azon gondolat vezetett, hogy e munkákból, melyeknek tárgya felöleli az egész philosophiát, képet alkothassak magamnak arról, hogy tulajdonképen mily magasan áll jelenleg a

* A lélektan alaptanai. Vezérfonalul egyetemi előadásaihoz és tanárjelöltek számára írta Pauer Imre. Negyedik átdolgozott és bővített kiadás. Bpest, Franklin-Társulat. Ára 2 korona 60 fillér.

philosophia Franciaországban ; mennyiben használta föl e nemzet az emberi szellemnek az utolsó évtizedekben, a philosophiai gondolkodás mezején kivított sikereit, megállapított módszereit, eszközeit, eljárását és megélesített, kicsiszolt fegyvereit. Jól tudjuk ugyan, hogy vannak Franciaországban a modern philosophiának most is nagy és az egész világ szellemi irányára kiható munkásai, de jogosultnak vehető azon föltevés is, hogy e három szerzőben, ha nem is az egész francia philosophia, de minden esetre a francia bölcselek egy nagy tömegének gondolkodási iránya tükröződik vissza. A szerzők ugyanis nem csekély és nem jelentéktelen hirnévnek örvendenek hazájukban. Naville t a philosophia történetével foglalkozó művek a spiritualismus megelevenítője, a mai szellemi légkörbe újra beillesztője gyanánt emlegetik. Desduits munkáját egy nagy tekintélynek örvendő tudományos intézet megkoszorúzta, Fulliquet-et pedig mint a szellem és a sokoldalú ismeretek emberét ünneplik. Munkáik átolvasása után igazat kellett adnom az említett bírálóknak, mely azzal vádolja e műveket, hogy jellemző sajátóságuk a legkisebb részletekben is meglelhető hátramaradottság, továbbá az a bátortalanság a tudományos nézetekben, mely a szerzett eredményeket, mellék tekintetek miatt, nem meri oly módon kifejezni, hogy az kétséget ne okozzon. Mind a három munka a Kantot megelőző philosophia fegyvertárát viszi harczba metaphysikai dogmái megerősítésére és még csak meg sem tisztítja e harcz eszközeit az idők porától és rozsdájától. A lélek-állag realitása érdekében Cartesius-féle érvekkel csatáznak nagy tüzzel, egyszerűen ignorálván azt, hogy a kritikai ismerettan és a modern psychologia ellentétes eredményekhez jutott. Typikus képviselői egy bizonyos tudományos, hátra felé vonuló csapatnak, mely meg gondolatlanul, lenézőleg és szerénytelenül siklik át az újkor legnagyobb tudományos eredményei fölött. E csapat p. o. a psychologia terén még mindig az egyes *«tehetségek»*-ről álmadozik és ezek régi szétválasztásához ragaszkodik, beszélvén az érzékiség és értelem, nemkülönb az akarat, képzelet stbbi tehetségéről, mi közben minden hamis és minden rossz forrását az érzésekben keresi. Tág teret enged a scholastikus dialectika elhasznált fogásainak. Szívósan hozzá tapad a Descartes-féle dualistikus irányzathoz, melylyel áthághatatlan korlátokat emel a test és lélek, az ember és állat, a szerves és szervetlen között és minden monistikus világnézetre úgy tekint mint a moral halálos ellenségére. Külö-

nösen botránykő előttük a kifejlődés elmélete. Valamennyinek közös vonása, alaptévedése az, mintha spiritualistikus metaphysika nélkül erkölcs, erkölcsstan nem volna lehetséges, pedig azt lehetne gondolni, hogy Lange *«Geschichte des Materialismus»* című műve megjelenése óta ez már véglegesen meghaladott előítélet. Sajátságos, közös jellegük az is, hogy nem magának a tannak p. o. az akarat determinált voltának tévessegét igyekeznek bebizonyítani, hanem e tanok állítólagos gonosz morális következményeit törekeshnek minél sötétebbekre festeni. Szóval az említett szerzők és fegyvertársaik ballépése az, hogy a következmények sajnosságából az elvek és tanok téves voltára utalnak. A tudományos szempontot a mellékcélok álláspontjával cserélik föl és így bizonyítják be és magyarázzák meg p. o. a szabadság létét a teremtés doctrínájával. Az emberi akarat azért föltétlenül szabad szerintük és a lélek azért halhatatlan, mert különben nem csak az erkölcsiség, hanem az államélet, törvényhozás, művészet és nevelés terén roppant sok veszély allana elő.

Összegezve az említett munkákból szerzett benyomásokat: el kell ismernünk a fentjelzett bírálat végeredményének igazságát, mely szerint hiányzik e munkákból a tudományos okodatolás, bebizonyítás, a megfigyelésekre támaszkodó pontos tapasztalás, a megfigyeltéknek józan, előítélet nélkül való feldolgozása, a kifejezések határozottsága, szóval a tiszta, világos levegő.

E petyhüdt és ósdiságában dohos levegőnél, mely oly fullasztólag hat az olvasó lelkére, mint milyen nyomasztólag borul a nyirkos őszi köd a földekre, mennyivel üdébb, frissebb és egészségesebb légáramlat csap felénk Pauer könyvéből, melyet ha összehasonlítunk a jelzett francia művekkel, a tudományos szintáj, az alkalmazott módszerek, a bizonyítási eljárás, a lelkiismeretes megfigyelés, az ítéletek biztossága, határozottsága és a kísérletezés gyűjtötte megbízható adatok csoportosítása szempontjából, egész tárgyilagossággal, de magyar álláspontból jóleső érzéssel bátran fölébe helyezhetünk azon munkáknak, mikkel az említett szerzők ajándékozták meg legujabban a francia nemzetet. Sajnos, hogy Pauer műve nem tükrözteti vissza a magyar faj philosophiai gondolkodásmódját. Nem pedig első sorban azért, mert hazánkban alig van philosophiai gondolkodás. A magyar égalj alatt élők egyáltalában bizonyos ellenszenvet éreznek a philosophálás iránt és el vannak szoktatva az úgynevezett bölcséleti kutatásoktól.

Elszoktatták azok a szörszálhasogatások, fogalomhüvelyezések, a délibábos philosophia és metaphysika azon speculatiói, szóhalmazai, melyek Arany János «Vojtina ars poetikájá»-ban említett, megvadult léggömb gyanánt a levegőben csatangolva, a földdel minden vonatkozást, minden közösséget megszakítanak, de azért mégis nagy fölényen és a többi tudományokra való kicsinylő lenézéssel, magukat az igazi philosophia lényegének hirdették és magukról öntelt göggel azt állíták, hogy ők a valódi philosophia képviselői.

A régi philosophiai művek meggyűlöltették a szellemi foglalkozások bölceleti irányát és az eredmény az volt, hogy Magyarországon a bölceleti gondolkodás szünetel azon meggyökeresült balhiedelem folytán, hogy a magyar ész természete egyáltalán nem veszi be azt, mit philosophiának nevezünk. Nagy bűnük van e balhiedelem okozta végeredményben a régi slendrián, de általán használatban levő tankönyveknek és az iskolai cathedrákon elkövetett avult, a tanárra ép úgy, mint a tanítványokra kínos, meddő és ürességekben mozgó, abstractiókba fulladó, azonban eddig széltében használt bölceleti tanításoknak.

Örvendetes jelenségnek kell mégis tekintenünk, hogy az újabb időben Magyarországon is kezdi már szárnyát emelgetni a valódi philosophiai gondolkodás, melynek fölkeltésében és irányításában nem csekély része volt azon könyv szerzőjének is, melyet ismertetni szándékozunk.

Évek hosszú során át lelkes buzgalommal törekedett arra, hogy a többi tudományok végeredményére támaszkodó philosophiának, különösen a psychológiának és ethikának új módszereivel, eszközeivel, új irányával, továbbá a *physiologiának* a lélektan által fölhasznált *kísérleti megfigyeléseivel* megismertesse a magyar közönséget és így útját egyengesse azon valódi, tudományos alappal ellátott, reális értékkel bíró bölceleti gondolkodásnak, mely iránt nem lehet oka a magyar gyakorlati érzéknek bizalmatlansággal viseltetni és melytől a magyar észnek nem lehet joga irtóznia.

Mint középiskolai, jogakadémiai es 1886. év óta mint a budapesti tudományegyetem tanára folyton azon fáradozott, hogy híveket szerezzen e philosophiának és hogy ez iránt az érdeklődést minél nagyobb körben fölkeltse. E tekintetben különösen az egyetem cathedráján kifejtett tevékenysége volt jótékony hatású. Az új, modern philosophia terjesztésének és megkedveltetésének apostoli

buzgalmú munkálkodására Pauert nem mindennapi tehetségei és a természettől nyert adományai mintegy praedestinálják. E tehetségek egyikét azon *világos előadásában* találjuk, melylyel a természet felruházta. Félévenként 600-at meghaladó hallgatóinak tanúsága szerint Pauer a legnehezebb problémák kezelésénél is valóságos mesteri ügyességgel és érthetőséggel jár el, a mit a tanári pályán évek óta szerzett gyakorlat és tapasztalás adhat csak meg. A problémákat mintegy szobrászatiilag mintázza és teszi szemléltetőkké. Határozottság a problémák felállításában és ezek megoldásában a tétovázástól, ingadozástól mentes azon szabatosság jellemezi előadásait, mely éles körvonalakkal kijelöli a problémánál azon tételeket, miket a tudománynak már sikerült megállapítania, de nem felejt ráutalni a megoldásra váró oldalakra sem, miket a kutatás mai álláspontjának még megvilágítania nem sikerült és miknek megfejtése a jövő nemzedék buvárlatainak van fentartva.

A rendkívül szabatos formába öltöztetett problema ekként világos körvonalokkal rajzolódik le a tanítványok lelkébe és illeszkedik bele ezek képzeletvilágába. Miként Sweitz tavai annál áttetszőbbek, minél mélyebbek: úgy Pauer előadásai is annál tisztábbak és világosabbak, minél nehezebb problémák mélyére meríti le a kutató tekintetét.

Előadásának világosságával párosul azon, az egyetemi cathedrán nem mindennapi és nem csekély erkölcsi értékkel bíró adomány, mely szerint képes hallgatóiban *fölkelteni a szellemi irritációt*, tudja irányítani a gondolkodás további szövést és utmutatást ad arra, hogy miként kell a problémát tovább fejtegetni. Szóval Pauertől meg lehet tanulni, hogy miképen kell tovább tanulni. Megtanít, megszoktat arra, a mi a legnehezebb: — *kedvvel tovább tanulni*. A tanítványok lelkébe úgy tudja átplántálni gondolatait, hogy ezek ott tovább rezegnek, a hallgatókat további gondolkodásra készítetik és arra ösztönzik, hogy a nyert ismereteket kiszélesítsék és a tudomány egyes ágaiban alkalmazzák. Pauer philosophiai felfogásából s szelleméből kiáradt és egyetemi cathedrájáról elhangzott tanai jótékonyan megtermékenyíték fiatal *jogász nemzedékünk* lelkét, kik jogi ismereteikhez philosophiai alapot és különösen a büntetőjoggal foglalkozók a szabad akaratra, a felelősség és beszámíthatóság stb. elvének psychologiai megállapításával új irányt, eszmékört nyertek és az egyéb szaktudományokkal foglalkozók is ingert, impulsust kaptak ethikai tanulmányokra, nemkülönben arra

is, hogy a nálunk fejlődésének első formájában levő sociologiai tudományt figyelemmel kísérik és e téren önállóan is, a társadalmi kérdések taglalásával, foglalkozzanak.

Nem csekély hatással voltak az évek hosszú során át elszórt e tanok *tanárjelölleink* gondolkodására, a pädagogia terén kifejlesztett működésére és irodalmi mozgékonyaságuk szellemére. Pauernek a tanári pályára készülő hallgatói azt kapták tőle, a mire *uralkodó pädagogiánknak legnagyobb szüksége van*. E pädagogia ugyanis, ép úgy mint az egyes, különböző — festészeti, szobrászati, színházi stbi — kritikákban jelentkező æsthetikánk nélkülözi a philosophiai alapot, a pszichologiai gyökeret. Széltében cultivált pädagogiánk foglalkozik ugyan bőven egyes részletes kérdésekkel, p. o. a gyakorlatjavítás föltételeivel, de általán elmondhatjuk, hogy pädagogiai irodalmunk nélkülözi az egységes világnézletből fakadt és különösen a lélektani fejtegetésekre támaszkodó bölcséleti alapelveket.

A Kazinczy korában dívó szépirodalmi kritikára Berzsenyi azt mondotta, hogy «kéreg kritika». Ugyanezt mondhatjuk mai pädagogiai irodalmunkra is, mely felületes, mely csak a kérdés «*kérgét*», de nem belső *magvát* vizsgálja. Pauer előadásának, különösen lélektani fejtegetéseinek egyik fősajátsága épen az, hogy folytonos vonatkozásban van a pädagogiával, melynek kérdéseire, az emberi lélek fejlődésének mozzanatai között lépten-nyomon kitér. Ha az újabb időben kezdi pädagogiánk is keresni az éltető philosophiai üdítő forrást: ebben nem csekély része van annak a férfunak, ki mély bölcséleti gondolkodását a gyakorlati tanítás terén szerzett ismereteivel egyesíti és a kinél a pädagogiai kérdések bölcséleti fejtegetése összecsendül a gyakorlati élet lüktetésével.

Szóval Pauer évek során át kifejtett tevékenységével közreműködött arra, hogy a *philosophia alkotó és képző értékűvé váljék* hazánkban több tudomány terén és ezek teljesebbé tételét és növekvő tökéletességét előmozdítsa.

Pauernek illetően értékű hatása még inkább elismerendő, ha tekiutetbe vesszük, hogy mint a Magyar Tudományos Akademiától kiadott «*Athenaeum*» című philosophiai folyóirat szerkesztője valósággal egy új és a philosophiával az ő szellemében foglalkozó *írói nemzedéket teremtett* a magyar gondolkozók között s ezzel nemzeti műveltségünket új tartalommal és elemekkel látta fel. A ki figyelemmel kísérte ezen, immár IX. évfolyamába lépő

és nemcsak a szorosan bölceleti, hanem az államtudományi és sociologiai ismeretek ápolása, fejlesztése és terjesztése ügyét szolgáló és a bölceleten kívül, a jogi és államtudományi fejtegetések és vizsgálatok legújabb külföldi vívmányait is közlő folyóiratot: az örvendetesen tapasztalhatta, mint támadtak, mint izmosodtak meg a folyóirat ægise alatt írók, kiknek e folyóirat hasábjain megjelent értekezései bármely nemzet philosophiai gondolkodásának is díszére váltak volna és bármely művelt népnek a bölceleti tudományok előmozdítása érdekében kifejtett tevékenysége körébe méltán illeszkedhetek volna be. Tulzás nélkül elmondhatjuk, hogy e folyóirat Pauer philosophiája szellemében valóság-gal egy hova-tovább erősödő *bölceleti iskolát teremtett hazánkban.*

Egyetemi előadásaival, az «Athenæum» című folyóirattal és később említendő tankönyveivel megtermékenyített gondolkodási szellemnek tulajdonítjuk részben azt is, hogy immár létesült Budapesten is az elmekórtani klinika keretében, a physiologia és idegélet terén önálló vizsgálódásaival is nagy érdemeket szerzett *Laufencauer Károly* dr. budapesti tudomány egyetemi tanár felügyeletével, örökösével és irányításával és *Ranschburg Pál* dr. vezetésével működő *psychophysiologiai laboratorium*, mely a heidelbergi *Kraepelin*-féle klinika hasonló laboratoriuma mintájára, a régi szent János kórház — épület egyik — sajnos igen alkalmatlan — oldalépületében elfoglalta helyét a híres *Runne*, heidelbergi mechanikus készítette csodálatos és bámulatosan szabatos gépeivel és a melynek vizsgálataiból eddig kikerült értekezés* már is reményt ad arra, hogy e laboratorium hatalmas lendületet ad a Pauer kezdette iránynak és hazánkban a tudomány egy új ágának cultiválását teremti meg. Az ilyen laboratoriumok, melyekre Német- és Olaszország, ujabban pedig Franciaország nem egy városában akadunk, feltűnést keltő, nagyon érdekes szolgálatot tesznek úgy a psychológiának mint az élettannak. A Budapesten felállított Magyarországon az első ilyenmő intézmény, mely szívesen lát bármely tudományos érdeklődőt műhelyének munkásai

* «Adatok az aggok psychophysiologiájához.» Psychophysikai közlemények. I. A psychophysikai időmérések methodikája. Alapvető vizsgálatok elemi műveltségű fiatal egyéneken. Irta Ranschburg Pál dr. az egyetemi psychophysiologiai laboratorium vezetője. Különlenyomat az «Orvosi Heti Lap»-ból (Budapest. Pesti Lloyd-társulat könyvnyomdája. 1900.) Ez értekezés a kísérletnél használt gépek leírását is közli

mely régen érzett szükségét pótol hazánk tudományos életében, és felállításán. épen Pauernek, a modern hirneves külföldi psychologusokkal egyetértő hatása alatt e sorok írója is társadalmilag évek óta fáradozott.

De a legnagyobb szolgálatot *ethikai, psychologiai és logikai tankönyveivel és értekezéseivel* tette Pauer hazánk művelődésének. E téren sok évet lefoglaló, igazán érdemes és lelkes szeretettel végzett munkát teljesített és valóban megérdemli, hogy illő helyet kapjon a magyar bölcsélet fejlődéséről szóló történet emlékezetében.

Teljes meggyőződéssel mondhatjuk, hogy *igazi tudományos alapon nyugvó philosophiánk csak azóta kezd bontogatni szárnyait, mióta Pauer tankönyveivel, cathedrai előadásaiival, egyáltalán föllépésével új irányokra és módszerekre terelte a magyar tudományos élet figyelmét.*

Áldásos eredményt és hatást lehet várni Pauernek legújában megjelent tankönyvétől is, melyet az alább következőkben részletesen ismertetni szándékozunk.

E munka is magán viseli azon szellemet, mely Pauer philosophiai tevékenységét áthatja és mely öt évtizedek óta vezérli. Könnyen áttekinthető módon és érthetően közli azon eredményeket és elméleteket, melyekre az újabb tudomány, főképen a *psychologiai módszerek*, a psychológiára való alkalmazásával jutott és ez által oly tartalommal lép föl, a melylyel a philosophiai oktatás is szorosán tudományos alapokon *kezdhető meg* és fejleszthető. E tankönyve is határozott ellentétben van a divatos «Philos. Propædeutikák»-kal, melyek elavult tantételeknek hibás módszer szerint való közlésével és e tantételeknek — miket egyáltalán jobb lenne a tanulóknak nem tudniok — kivánt elsajátításával egészen hasztalanul terhelik az ifjak emlékezetét.

Szerző e munkájának III., azaz utolsó kiadása az 1882. évben jelent meg. Azóta a psychologiai vizsgálatok több téren újabb, meg újabb eredményekre jutottak és sok, azelőtt kétes, teljesen meg nem világított lelki jelenség több'oldalról magyarázatot nyert. Ezen körülmény és azon kényszerhelyzet, mely szerint az 1882-iki kiadás az *utolsó példányig elfogyott*: ösztönözte a szerzőt munkája átdolgozására és új kiadására, hogy ezáltal egyetemi előadásaihoz «vezérfonalat» s azoknak a tanárjelölteknek, a kik a pædagogiai vizsgálaton lélektani ismereteikről is kötelesek beszámolni, megbizható «*segédkönyvet*» adjon kezeikbe.

Munkájának alapját az évek hosszú során át tartott jogakadémiai és egyetemi előadásai teszik és valamint az oktatásból sarjadzott ki e mű, úgy egyedüli czélul is a tanítás szüségleteinek kielégítését tűzte ki. Hallgatói számára írta; tanítás czéljából segítő, emlékeztető könyvet akart kezökbe adni.

E czél szabja meg a munka terjedelmét is. A tárgyalt tanoknak és törvényeknek tömör vonásokban való előadásán kívül speciális megfigyelésekre való utalást csak szórványosan találunk benne. Az élő szóbeli előadás feladata a teljességet kiegészíteni, a mi annál könnyebben megtörténhetik, mert az egyes kérdésekbe mélyebben benyomulni akarók az adott utmutatások nyomán még egyrészlől fáradság nélkül saját tapasztalataikban és emberismeretükben, másrészt a gazdagon jelzett szakirodalomban bő forrást találhatnak a továbbkutatásra. A munka azonban többet ad, mint a mennyit adni ígér, a mennyiben nemcsak jogász- és tanárjelölt-hallgatói, általán a főiskola és valamennyi facultas tanulói, — kik manapság hova-tovább sürgősebben utasítatnak, ha alapos tanulmányokra akarnak szert tenni, a psychológiához, — hanem egyszersmind a nagy, művelt közönség és a psychiater, orvos, természettudós vezettel, tanulságosan, haszonnal forgathatja, mert a szerző az ismereteket igyekezett olyan formába önteni, a melyben behatóbb szakismeretek nélkül is könnyen érthetők és alkalmazhatókká válnak. S valamint a munka arra törekedett, hogy az összes rokon tudományok eredményeinek kölcsönhatását fölhasználja: úgy eléri azt a czélt is, hogy más szakkörökkel foglalkozókra szintén éltetőleg, izgatólag, fejlesztőleg hat. Mindenesetre hasznos utmutatásokat közöl azon æsthetikát, pædagogiót sbbít művelő szaktudósokkal, kiknek valamely czélból be kell pillantaniok a psychologiai élet mai tudományába és kik e tekintetben valamely megbízható kalauzt keresnek. Napjainkban a normák felállításával foglalkozó practikus disciplinák tudományos tárgyalása psychologiai alapot igyekszik teremteni és Pauer könyve e tudományok részére is megadja a psychologiai alapvetést. De legtöbb hasznót bizonyára a psychológiát propædeutikai czéloból a középiskolákban előadó tanárok meritik, kik eddig ki voltak szolgáltatva a régi elavult psychologiai tankönyveknek és kiknek helyzete a tanítványok értelmi szintáját is megközelíteni törekvő ilyen tankönyvnek a legtöbb esetben hamis eljárásal szerzett téves, *korlátolt adatai* és a *külföldi szakirodalom ropant széles tengere között* bizony nagyon bajos, kínos és nehéz volt.

Meg vagyunk továbbá győződve arról is, hogy ha a *büntető-joggal foglalkozó bíró* veszi kezébe e művet, érintetlenül nem fogják hagyni gondolkodását a szerzőnek a tudomány mai álláspontján általában elfogadott elméletei és magyarázatai, különösen azon tételei, melyekben az ösztönököt és öröklékenységet, az akaratot a szabad és ethikai akaratot, a determinismust és indeterminismust, a felelősséget és beszámítást értelmezi oly tömör, de mégis könnyen érthető rövidséggel, milyenre a magyar bölcséleti irodalomban egyáltalán nem, a németeknél és francziáknál pedig alig, legfőlebb szórványosan bukkanunk.

De igen sokan a mostani időt nem tartják alkalmasnak arra, hogy pszichologiai tankönyvvel lépjen föl valaki. A hirneves ethikus és psychologus *Jodl* is nem rég megjelent tankönyve élszavában foglalkozik azon, nagyon elterjedt nézetet kifejező kérdéssel: vajjon nem merész vállalat-e mostanság pszichológiát írni, midőn e disciplina régi alapjai megtöredezve, megrongálva, megrázkodtatva vannak, az előbbi módszerbe vetett bizalom pedig megिंगott; másrészt mikor bizonytalanokká váltak a pszichologia határai a rokonterületekkel, különösen a természettudományokkal szemben. Úgy szólván naponként növekszik a munkások és a műhelyek tömege és a sokfélekép elágazó speciális kutatások számára óriási anyag halmozódik össze. Valóban ily időben nem könnyű és merész vállalkozásnak tűnhetik föl pszichológiát írni, mert mindennünnen azt a figyelmeztetést kapjuk, azt a hatást szerezzük, hogy e tudomány teljes átalakulásban van, melynek a jövőben történő újraszervezését, új alkatát most alig lehet fölismerni.

Másrészt mindezekkel szemben helyesnek kell tartanunk *Jodl*-nak azon érvelését, mely szerint oly disciplinánál, mint a milyen a pszichologia, mely nemcsak, hogy igen sok tudománytól nem esik nagyon félre és nemcsak a philosophiának tulajdonképeni alaptudománya, hanem, mely a szomszéd, határos practikus disciplinák egész sorozatára nézve is segédtudomány: ilyen tudomány-nál épen a jelen viszonyok között mutatkozik a legsürgösebb impulsus arra nézve, hogy a munkafelosztás és a specialis kutatás és részletes böngészés jogos elvét kiegészítsük a szerzett adatok összefoglalásával és egységesítésével. A pszichikai élet törvényei és formái fölött ezen összefoglaló áttekintés nem annyira a lélektan terén kutatók, mint inkább azok érdekében szükséges, kik más, de a pszichológiára támaszkodó tudomány-nal foglalkoznak.

Ha tehát nehéz is a pszichológiai vizsgálatoknak mai forrongásai között a pszichológiára vonatkozó eddig gyűjtött adatoknak összefoglalása, de azért nem fölösleges, sőt kívánatos is, hogy egy összefüggő képet kapjunk már valahára arról, vajjon a szerzett, a tudományos vizsgálatoktól kétségbevonhatatlanul igazolt adatokból minő törvények és tanulságok, eredmények vonhatók le.

Minden attól függ ezen összkép, ezen *vue ensemble* megalkotásánál, hogy mennyire sikerült a szerzőnek a kísérletezésekből nyert és pszichológiailag értékes physiologiai, pathologiai, elmekórtani, továbbá az erkölcsstatistikai, népéletteni stbbi adatokat kiválogatni és akként csoportosítani, hogy az összefoglalás az egységes lelki életet visszatükröztesse. A psychologus ügyességétől függ, hogy kiválogassa eljárása egész szellemének megfelelő azon adatokat, melyek tanainak megalkotására a legbecsesebbek és melyek nézeteinek megvilágítására a legjobban szolgálnak. E tekintetben nagy ovatosságra van szükség és Pauer, midőn az utolsó évtizedekben a kísérleti kutatástól előhozott gazdag eredményeket a lehető magas fokban tanai javára értékesíti: ez eljárásában nagy ügyességet tanusít és a helyes utat követi. A lelki jelenségekre fényt deríteni hivatott élettani, physiologiai ismeretek roppant halmazából éppen azokat választotta ki és használta föl, a melyek a pszichológiai kutatások szempontjából a legfontosabbak, és kikerülte azt a szertelenséget, a melylyel a physiologiai lélektan hívei, a physiológiát kelletténél is nagyobb mértékben szeretik előtérbe szorítani a pszichologia rovására; szóval az eredményeket pszichológiai szempontból kellőleg ellenőrizni törekedett. Különösen szükséges ezen ellenőrzés és ovatosság az adatok kiválogatásában az érzék-érzetek speciális pszichológiáját illetőleg. E tért némelyek kizárólag a physiologia dominiuma gyanánt tekintik és a pszichológiában lehetőleg mellőzik; mások terjedelmes fejezetekben tárgyalják az egyes érzékek funkcióját. Mindkettő szélsőség. Ha ugyanis az érzékek vizsgálatát kiselejtezzük, mellőzzük teljesen a pszichológiából: úgy a megalkotandó pszichológiai összépületben hiány lenne. Bajosan lehetne ugyanis megértetni az egyes fokokon áttörő pszehikai kifejlődés-continuitását, mert az egyes érzékek funkciójának analysise a magasabb tudatjelenségekre nézve alapvető fontosságú és a complicáltabb lelki tünetmények megértésére mellőzhetetlen. De másrészt a physiologiai eredményeket pszichológiai szempontból ellenőrizni kell. Igen helyesen hangsúlyozza *Jodl*, hogy az érzéki functiók

vizsgálatánál más a dolga a physikusnak, más a physiologusnak és ismét más a psychologusnak és philosophusnak. Sok dolog, mit az utolsó időkben kísérletileg megvizsgáltak, csak akkor nyer pszichologiai jelentőséget és értéket, ha a psychologus be tudja illeszteni a lelki élet általános összefüggésébe. Erős kritikai rostálással kell itt eljárnia — mondja továbbá *Jodl* — a psychologusnak részint azért, mert az egyes kutatások több pontra nézve sokszor nagyon eltérnek egymástól, főleg pedig azért, mert az érzékek physiologiájába is, methodusának minden exactsága daczára, ép úgy bejátszik a speculatio, mint az úgynevezett szellemi tudományokba. Pauer a helyes középutat használva, az érzékszervek physiologiai berendezésével nem foglalkozik terjedelmesen; az egyes érzék-érzettek részletes fejtegetését is mellözi és a bővebb vizsgálata iránt érdeklődöket a physika és a physiologia megfelelő köréhez utasítja. Egyéni nézeteink szerint Pauer az érzékszervek functiójára vonatkozó, újabban kikutatott adatok fölhasználásánál talán tulságosan tömören és óvatosan járt el; de nem szabad felednünk, hogy vezérfonalat ír, mely bár felöleli a mostani pszichologia összes körét, de egyszersmind határt is szab a terjedelemnek. Az összképet zavaró részletezésekig menő terjengősséget kerülő vezérfonal föczélja a könnyű áttekinthetőség és kénytelen sok részletet, a példák- és konkrét adatokkal való felvilágosítást, a szóbeli előadás menetére bizni. Ha talán a magyar olvasó bővebb részleteket óhajt a Pauer-féle pszichologia szellemének megértésére az érzékszervezet functiójáról: az könnyen megtalálhatja a támogatást, mert a magyar irodalom e tekintetben egy kiváló, könnyen érthető munkával bír és ez *Klug Nándornak*, a Természettudományi Társulattól az 1896. évben kiadott munkája.* Hasznos szolgálatot tehet továbbá Pauer tanárnak idevágó kiegészítésére *Lenhossek Mihálynak* «Az agyvelőről, mint a lélek műhelyéről» című értekezése is.

A többi tudományokkal szemben is Pauer általán helyes eljárást követ. Meghúzza ezek és a pszichologia között a határ- és irányvonalakat és ezeket általán megtartani igyekszik. Kiválogatja a többi tudományoknak pszichologiailag értékesíthető végeredményeit és ráutal azon pszichologiai törvényekre, melyek e tudományokra nézve alapvető jeleggel birhatnak. Egyéni nézetünk szerint

* «Az érzékszervek élettana». Irta Klug Nándor egyetemi tanár. 93 ábrával. Budapesten kiadja a M. kir Természettudományi Társulat.

azonban az associatióknak és fajainak oly terjedelmes tárgyalása, mint milyen Pauer psychológiájában fordul elő, inkább a logikával; a beszámítás — és felelősségelvének hasonló arányban való fejtegetése is, szerintünk, inkább az etikához tartozik.

Mielőtt a munka részleteit ismertetném, még két megjegyzést kell tennem. Az első az, hogy a ki manapság a psychologiai kutatás területén is uralkodó munkafelosztás óriási szétágazásában psychológiát akar írni, az kénytelen adatait az egyes segédkörök, leginkább a physiologia, a pathologia, az anatomia, erkölcs-statisztika, elmekórtan stb. művelőitől venni, ezen szakokhoz fordulni, mely szakok külön-külön egy-egy egész embert követelnek. Azt kívánni, hogy az adatok is a psychologus kezéből kerüljenek ki, képtelenség. A legritkább esetben egyesül a physiologus a psychologussal. A psychologus tehát nem maga hasítja le a szikláról a darabokat, mikből művét alakítja. Az adatokat illetőleg kevés psychologus tarthat igényt eredetiségre. Nagyon kevés van olyan helyzetben, hogy psychophysikai seminariumban dolgozva, kísérletileg újat hozzon létre. Ezt szemére vetni a szerzőnek csak igazságtalan, lelkiismeretlen és minden áron botrányt előidézni óhajtó hajsza teheti, mely nem képes mérlegelni és megérteni, hogy földolog és a psychologiai könyv tulajdonképeni érdeme abban áll, vajjon a szerző szelleme mint veti reá magát a műtermébe került márványtömbökre, és nyers anyagokra és mennyiben képes azokat egységes egészszé kiformálni és beléjük éltető lelket lehelni.

Pauer nem tart igényt az eredetiségre. Célja egyedül az, hogy összegezze, egységbe foglalja és megismertesse hallgatóival, illetőleg a magyar, tanulni vágyó közönséggel a modern psychologia eredményeit, tanait. Megnevezi úgy munkája szövegében, mint az egyes fejezeteknél a forrásokat, melyekből merített és melyekhez fordulhatnak azok, kik az egyes részeket tovább tanulmányozni, az előadottakat különböző irányban bővebben földeríteni, tekintetüket kiszélesíteni, szóval tovább dolgozni óhajtanak. E célzt Pauer nemcsak elérte, hanem eredetiségre is jogot tarthat, annyiban, a mennyiben valóságos mesteri kézzel kísérletet tett arra nézve, hogy a *lelki élet összes jelenségeit egyetlen alapjelenségre vezesse vissza*, illetőleg ezen alapjelenségből vezesse le valamennyi többi jelenséget. Az érzetből, mint a legegyszerűbb, legrimitivebb lelki jelenségből indul ki és ennek complicációiból alkotja meg az egységes

lelki élet rendszerét, melynek képét különösen bevési az olvasó lelkébe azon, az előadásmenetben következetesen keresztül vitt utalási rendszerrel, mely nem szünik meg az előzőket a következőkkel összekapcsolni és így okszerű összetartozóságukat és az egész lelki épület egységét föltüntetni.

Ezen eredetiségre való jogát nem rontja le azon körülmény, hogy munkája magánviseli a mai kor egyik legnagyobb psychologusának, *Wundt Vilmosnak* szellemét, kinek Pauer lelkes híve és kit lelkiismeretesen idéz az egyes tanoknál: még pedig oly összefoglalóan, szabatosan és röviden, hogy néhány sorból a magyar olvasó jobban megérti a fejtegetett tétéleket, mint Wundtnak lapok számra menő eredeti előadásából. Az egyes problémáknál nem felejtkezik meg Pauer vázolni azon érdemeket, mik a kérdés ezen vagy azon részének megoldásában Wundt nevéhez fűződnek, úgy hogy Pauer könyvéből és könyve alapján jobban tudja megérteni és megbecsülni az olvasó Wundt halhatatlan érdemeit a psychologia terén és nagyobb hálával és elismeréssel adózik nevének mintha munkájának megjelent magyar fordítását olvassa.

A másik befejező megjegyzésem subjectiv jellegű. Hangsúlyozni akarom azon okot, mely engem e mű ismertetésére birt.

Korszakunk hazai kritikája a *pajtáskodás* és az *agyondorongolás* szélsőségei között himbálódzik. Van még egy fajta kritikáknak és ez a legveszedelmesebb: az *agyonhallgatás*.

Igazság- és jogérzetem nem engedte meg, hogy én is közre működjem egy oly érdemes munka agyonhallgatásában, melynek lehetnek ugyan téves részletei, a kritikának egyben-másban lehet ellene kifogása, de egészében méltó az elismerésre és hazánk művelődésének tagadhatatlan szolgálatot tesz. Én sem akarok apológiát írni a könyvben előadott tanok és elfoglalt álláspontok valamennyijéről. Nekem is több, az egyes helyeknél később előterjesztendő kifogásom lesz a részletekben. Nevezetesen nem helyeslem az apperceptio elméletének fölös alkalmazását, tulságos előtérbe tolását; továbbá az egyébként nagyon gördülékeny stylusban a latin szavak tulságosan bő alkalmazását stbbit, de el kell ismerni, hogy általán a munka szelleme és módszere, tudományos szintája, a modern psychologiai eredmények áttekintő összefoglalása miatt és azon érdeménél fogva, hogy hazánkban a psychologia terén új irányokat mutat és új utakat tör: elismerésre és arra méltó, hogy a nagy közönség is tudomást vegyen róla. Kívánatos, hogy a

középiskolák tanulói és a polgári iskolai tanítóképzők hallgatói számára is átdolgoztassék.

Lássuk ezután a könyvet részleteiben.

BUDAY JÓZSEF.

Szenczi Molnár Albert. 1. Naplója, Levelezése és Irományai.

Kiadta *Dézsi Lajos dr.* Budapest, 1898. Az Akadémia kiadása. Ára 4 frt 50 kr. — 2. **Életrajza.** Irta *Dézsi Lajos dr.* Budapest, 1897. A m. tört. társulat kiadása.

Két könyv fekszik előttem, az egyik száraz adatgyűjtemény, a másik lelkesedéssel megírt életrajz s mindakettő azt a célt szolgálja, hogy élénk állítsa a XVII. század magyarságának egyik hatalmas alakját, Szenczi Molnár Albertet, a ki bennünket annál inkább érdekel, mert egész életében majd közvetve, majd közvetlenül az iskolával foglalkozott. Sokat tanult és még többet tanított, ha nem is első sorban chatedráról; azonban írt egy olyan könyvet, mely a pædagogia történetében emlékezetessé teszi a nevét, mert hosszú időre lehetővé tette a magyar tanuló ifjuságnak, hogy a művelődés nélkülözhetetlen eszközét, a latin nyelvet, megszerezze. Ezenkívül, szintén az iskola számára, megírta a magyar grammaticát, minden elődjénél jobban.

Iskolamester volt, annak készült hosszú külföldi tartózkodása alatt. De ezenkívül sok más hivatásra volt tehetsége, sorsa is új meg új föladatokat tűzött eléje; mint már abban a korban szokás volt, egyforma buzgalommal és szerencsével működött az emberi tudomány változatos ágaiban. Hogy egy személyben volt tanító és pap, az természetes, a XVII. század protestansai e két hivatás között igen szoros kapcsolatot teremtettek, de emellett sok irányban tanusította ügyességét, mint író, kiadott, fordított és írt egyházi munkákat, készített szótárt, nyelvtant, és — az irodalomtörténet szempontjából ez a legnagyobb érdeme — a reformátusoknak francia minták szerint olyan énekes könyvet adott, a melynek áhítatos, zengzetes zsolozsmáival dicsérik az Urat Calvinus követői mai nap is, majd háromszáz évvel keletkezésük után.

A ki ezen hosszú életpálya küzdelseivel, dicsőségeivel, csalódásaival részletesen meg akar ismerkedni, vegye kezébe a címben említett két munkát. Az egyik, az adatgyűjtemény, kizárólag a szakembernek szól, a laikus már a nyelve miatt sem igen boldogulhat vele, mert legnagyobb részt latinul szólnak hozzánk az adatok. Dézsi Lajos itt nemcsak Molnár egész irodalmi munkásságának a datumait ismerteti, nemcsak Molnár egész irodalmra vonatkozó irodalmat, hanem kiadta, még pedig a maga teljességében először, Szenczi Molnár naplóját, mely — legtöbbször